

God erbij halen helpt niet

Zijn nieuwe boek, over empathie bij mens en dier is vanzelf ook een boek over politiek. Niet meer dan logisch, meent Frans de Waal.

Door

Martijn van Calmthout

In de foyer van het Amsterdamse hotel waar hij verblijft – een weekje over in Nederland – staat een stapel dozen met zijn jongste boek, *Een tijd voor empathie*. Van de uitgever. Om te signeren in verloren momenten, tussen de interviews door, voor de lezers van een psychologiemaandblad dat ze aan nieuwkomers uitdeelt.

Een mooie *packagedeal*, dus waarom niet, de schoorsteen moet ook roken, zegt Frans de Waal (61), hoogleraar psychologie in Atlanta en wereldberoemd om zijn spraakmakende studies en populaire boeken over apengedrag.

Time Magazine plaatste de Nederlandse Amerikaan enkele jaren geleden bij de honderd invloedrijkste mensen op aarde. Vooral voor zijn pionierswerk op het gebied van verzoening en medeleven als diep gewortelde natuurlijke verschijnselen bij mens en dier. Tot hij daarmee kwam, een jaar of vijftien geleden, haalde geen bioloog het in zijn hoofd om over positieve emoties als sympathie bij dieren te praten.

Wat, zegt De Waal, ook weer niet zo heel raar is. 'We zijn allemaal opgegroeid met het idee dat de natuur een bloedig slagveld is, waar concurrentie de crux is. Daar passen medeleven, troosten, genegenheid, solidariteit en vriendschap nu eenmaal niet zo makkelijk in.'

Maar ze zijn er wel degelijk, laat het werk van De Waal en een groeiend contingent biologen en psychologen zien. In *Een tijd voor empathie* wordt veel van hun werk beschreven. Er zijn studies van muizen, vogels, honden, mensapen, andere apen en mensen, die laten zien dat er een natuurlijke neiging bestaat tot compassie.

'Tot op neurologisch niveau zie je vergelijkbare dingen gebeuren. Ik denk dat het teruggaat op een gemeenschappelijke voorouder van de vogels en de mens', zegt de Waal.

Er is, stelt hij vast, wat dat betreft zeker iets veranderd in de biologie en de psychologie. In de jaren vijftig was genegenheid een verdacht begrip. Lang werden baby's gezien als zelfzuchtige monsters – ook in de psychologie – die nog moesten leren hoe je je sociaal dient te gedragen. In de VS werden zelfs experimenten gedaan met baby's in weeshuizen, die zonder warmte werden opgevoed.

Omdat emotie de ratio in de weg zou zitten.

'Het onderzoek in de jaren vijftig en zestig naar agressie bij mens en dier was terug te voeren op beide wereldoorlogen. Hoe hebben we

'Uitgerekend mensen die niets van evolutie moeten hebben, zien Wall Street als een darwinistische jungle.' Foto Klaas-Jan van der Weij

Frans de Waal: Een tijd voor empathie. Uitgeverij Contact, € 24,95, 310 p., ISBN 9789025432119

kunnen doen wat we deden?, was op de achtergrond de vraag. Dat we het nu meer over vredelievende neigingen en emoties kunnen hebben, is een luxe en zegt iets over onze tijd.'

En dit is de tijd voor empathie, het vermogen je in andermans gevoelens en emoties te verplaatsen?

'Die titel slaat vooral op het debat in de VS over de ineenstorting van Wall Street. Het land verkeert in shock over het feit dat het oude systeem van ongeremd eigenbelang heeft gefaald. En omdat de regering miljarden in de banken

moest pompen, omdat we anders met z'n allen kopje onder waren gegaan. Terwijl zwakke bedrijven toch juist moesten verdwijnen.'

Wat is daar biologie aan?

'Juist de Republikeinen hebben de mond vol met evolutionair jargon. Op Wall Street gold en geldt het recht van de sterkste, *dog-eat-dog*, net als in de jungle. Allemaal evolutionair jargon, nota bene van mensen die doorgaans juist niets van evolutie moeten hebben, en alleen maar bedoeld om zelfverrijking te rechtvaardigen.

'Het verzet tegen Obama's ge-

zondheidsstelsel gaat ook terug op sociaal-darwinistische ideeën. Waarom zou je de verzekering voor iemand anders betalen? Het is ieder voor zich, net als in de natuur. Als bioloog mag ik zo iets dan graag even corrigeren.

'Ik weet ook niet precies hoe je de samenleving moet inrichten om hem vriendelijker te maken. Maar van een correct beeld van mens en natuur leren we meer dan van een verkeerd beeld.'

De natuur leert ons wel iets?

'In de natuurlijke selectie spelen krachtverhoudingen zeker een

CV

- 1948 - geboren in Den Bosch
- 1966 - 1977 doctoraat biologie na studies in Nijmegen, Groningen en Utrecht. Proefschrift over agressie en alliantievorming bij makaken.
- 1982 - *Chimpansee politiek*, op basis van De Waals werk in de apenkolonie van Burgers ZOO, Arnhem
- 1991 - aanstelling bij het Yerkes National Primate Research Center (YNPC), Atlanta
- 1993 - hoogleraar psychologie, Emory University, Atlanta
- 1996 - *Good Natured*
- 1997 - directeur Living Links, YNPC, Atlanta
- 1997 - *Bonobo, the forgotten ape*
- 2001 - *The Ape and the Sushi Master*
- 2003 - *My Family Album*
- 2005 - *Our inner ape*
- 2006 - *Primates & Philosophers*
- 2007 - nummer 79 in de *Time* 100-lijst van wereldveranderers
- 2009 - *The Age of Empathy*

Frans de Waal is getrouwd.

rol, tot aan de zelfzuchtige genen van Richard Dawkins toe, hoe raar die term ook is en hoe verkeerd ook op te vatten: we zijn tot in onze genen zelfzuchtig. Maar op het niveau van het dier spelen aantoonbaar ook emoties een rol. Agressie. Maar ook empathie. Beide moeten evolutionair een voordeel bieden, anders waren ze er niet.'

Medeleven geeft voordeel?

'Het gaat om een balans. Zelfzucht en concurrentie alleen leiden tot excessen en crisis. Die moeten balanceren met samenwerking en onderlinge sympathie. Ik heb niks tegen kapitalisme, maar dan wel graag met een menselijke gezicht. Een typische Europese *liberal* vinden ze me thuis in Atlanta. Links, maar ook weer niet links van links. Geen *commie*.'

U schuwt als vooraanstaand bioloog het politieke niet, ook niet in uw boeken.

'Dat is voor biologen niet ongevoel, maar waarom zou ik ook? Als de politiek zich bedient van misverstanden over mijn vak, bemoei ik me ermee.'

Is er omgekeerd ook niet het gevaar dat u als bioloog allerlei menselijke en wenselijke op diergedrag projecteert?

'Bij positieve emoties als vriendschap en solidariteit wordt dat al snel geroepen. Het enige wat je daarop kunt zeggen, is dat het evengoed geldt voor angst, dominantie en agressie. Dat is ook onze interpretatie. En daar hoor je dat verwijt nooit. Het is misschien vreemd dat compassie een rol in de natuur speelt. Maar wel waar.'

Hoe hard zijn zulke inzichten?

'Ik denk dat de neurowetenschappers in dat verband cruciaal zijn. Toen ik begon, was er alleen gedrag: studies van peuters die naar huilende familieleden gingen. Chimps die troostgedrag vertoon-

den. Ik schreef destijds in *Van nature goed* al dat medeleven meer is dan welbegrepen eigenbelang, dat het in het organisme zit. Maar dat stuitte toen nog op heel veel weerstanden.'

Nu is dat minder?

'Tegenwoordig kunnen we beter in het brein kijken en zien we dat bij zulk empathisch gedrag bepaalde hersendelen actief zijn. En niet alleen bij de mens. Ook bij ratten, apen, mensapen, muizen, woelmuizen. Het zijn daar dezelfde hersengebieden. Heel oude delen. *Well*, als het bij ons empathie bestuurt, is het heel onwaarschijnlijk dat dat bij andere zoogdieren op eens heel anders is.'

Belangrijk voor het grote publiek?

'Ik denk dat er steeds genuanceerder over biologische onderwerpen wordt gedacht. Ook als het gaat om de mens en zijn gedrag. We horen dagelijks over genen die het een of ander besturen. De mens als biologische machine, net als dieren. Dat wordt meer en meer geaccepteerd.'

Volgens bioloog Richard Dawkins neemt de weerstand tegen de mens als dier eerder toe dan af.

'De weerstand tegen Dawkins wel, dat klopt. Maar Dawkins haalt er meteen God bij. Hij polariseert met zijn stelling dat iemand die in God gelooft, toch niet helemaal lekker is. Dat lijkt me vooral een prima manier om gelovigen op de kast te jagen. Maar de discussie helpt het niet echt verder. Nooit over God beginnen, is mijn devies. Waarom zou ik mensen beledigen als ik wil dat ze luisteren?'

U spreekt in het diepe zuiden van de VS voor volle zalen over evolutie. Dat is zeker op eieren lopen?

'Zalen waar misschien vier van de vijf mensen niet in evolutie geloven. En toch vindt niemand het een probleem als het gaat om de vergelijking van apen en mensen. Ook niet als ik uitleg dat gedrag ontstaan is door evolutie en natuurlijke selectie. Waar reacties op komen, is de idee dat de menselijke moraliteit een natuurlijke oorsprong heeft. Maar ook die vallen eigenlijk wel mee.'

Wat leren we van dat inzicht?

'Ten eerste is het wetenschappelijk gewoon interessant. Hoe oud is empathie? Hoe is het ontstaan? Hoe werkt het? Hoe besturen we het? Maar ook: als empathie echt een heel oude emotie is, is die dus niet zo fragiel als mensen wel denken. Zorgen over verharding in de samenleving vind ik niet terecht, empathie is ons ingeboren.'

Ook allerlei lelijks...

'Zeker. En ook dat is belangrijk. Je kunt niet de hele dag in een roze waas alles en iedereen vertrouwen. Ten eerste word je dan gek. Bovendien word je als *sucker* natuurlijk uitgekleed waar je bij staat. Wantrouwen is functioneel.'

Uw beginzin luidt: *Greed is out, empathy is in*. Alles komt goed?

'Niet vanzelf. De volgende zin is: *But not for long*. Het is een slingerbeweging die we moeten zien te beheersen. Als mensen.'